

บทร้องเล่น และเพลงพื้นบ้านภาคเหนือ และบทวิเคราะห์

มงคล เปลียนบางช้าง

 IMAC EDUCATION

บทร้องเล่นและ เพลงพื้นบ้านภาคเหนือ และบทวิเคราะห์

สำหรับ
บุคคลทั่วไป
และนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา
กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

สาระที่ 5 : วรรณคดี และวรรณกรรม

มาตรฐาน ท 5.1 : เข้าใจและแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์วรรณคดีและ
วรรณกรรมไทยอย่างเห็นคุณค่าและนำมาประยุกต์
ใช้ในชีวิตจริง

มงคล เปลี่ยนบางช้าง

บทร้องเล่นและเพลงพื้นบ้านภาคเหนือ และบทวิเคราะห์ ภาพประกอบ : มงคล เปลี่ยนบางช้าง และนพวรรณ สิริเวชกุล

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

มงคล เปลี่ยนบางช้าง

บทร้องเล่นและเพลงพื้นบ้านภาคเหนือ และบทวิเคราะห์. -- กรุงเทพฯ :
แม็ค, 2548.

128 หน้า.

1. เพลงพื้นเมือง--แ่งสังคม. 2. ดนตรีพื้นบ้าน--แ่งสังคม. I ชื่อเรื่อง.

306.4842295911

ISBN : 974-261-798-8

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

บริษัทของสงวนลิขสิทธิ์ ห้ามมิให้ผู้ใดนำส่วนหนึ่งส่วนใด หรือตอนหนึ่งตอนใด
ของเนื้อเรื่อง ภาพประกอบและอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ไปทำการคัดลอก
โดยวิธีพิมพ์ดีด เรียงตัว อัดสำเนา ถ่ายฟิล์ม ถ่ายเอกสาร
พิมพ์โดยเครื่องจักร หรือวิธีการอื่นใดเพื่อนำไปแจก จำหน่าย

สงวนลิขสิทธิ์: กุมภาพันธ์ 2548

ราคา 75 บาท

จัดจำหน่ายโดย บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด

การสั่งซื้อ: ส่งธนาคติส่งจ่าย ไปรษณีย์ลาดพร้าวในนาม อาจารย์พีระ พนาสุภน

9/99 อาคารแม็ค ซอยลาดพร้าว 38 ถนนลาดพร้าว แขวงจันทระเกษม

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทร. 0-2938-2022-7 แฟกซ์ 0-2938-2028

พิมพ์ที่ บริษัท ออฟเซ็ทครีเอชั่น จำกัด

โทร. 0-2870-2630-2

คำนำ

“บทร้องเล่นและเพลงพื้นบ้านภาคเหนือ และบทวิเคราะห์”

เป็นหนังสือค้นคว้าอ้างอิงกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย สาระที่ 5 :
วรรณคดีและวรรณกรรม มาตรฐาน ท 5.1 เข้าใจและแสดงความคิด
เห็น วิเคราะห์วรรณคดีและวรรณกรรมไทยอย่างเห็นคุณค่า และนำมา
ประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

เนื้อหาภายในเล่มประกอบด้วย บทร้องเล่นและเพลงพื้นบ้าน
ในแง่ของเพลงพื้นบ้าน การร้องรำทำเพลง การละเล่น วัฒนธรรมพื้น
บ้าน ที่มา ลักษณะสำคัญ และประเภทของเพลงพื้นบ้าน ผู้คนและวิถี
ชีวิต ดนตรี บทร้องเล่นและเพลงพื้นบ้านภาคเหนือและบทวิเคราะห์

บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ
“บทร้องเล่นและเพลงพื้นบ้านภาคเหนือ และบทวิเคราะห์” เล่มนี้
จะเป็นหนังสือที่ให้ประโยชน์แก่การศึกษา ค้นคว้า อ้างอิงตามต้องการ

บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด

สารบัญ

บทร้องเล่นและเพลงพื้นบ้าน	7
เพลงพื้นบ้าน	7
ร้องรำทำเพลง	8
การละเล่น	11
พื้นบ้านพื้นเมืองนั้นคืออย่างไร	14
วัฒนธรรมพื้นบ้าน	15
พิธีกรรม	17
เพลงพื้นบ้าน : ที่มา ลักษณะสำคัญ และประเภท	19
ที่มาของเพลงพื้นบ้าน	20
ลักษณะของเพลงพื้นบ้าน	24
ประเภทของเพลงพื้นบ้าน	26
เพลงเด็ก	28
เพลงผู้ใหญ่หรือเพลงปฎิพากย์	32
ภาคเหนือ : ผู้คนและวิถีชีวิต	39
สภาพแวดล้อม ที่ตั้งของภาคเหนือ	40
ผู้คน สังคม และวิถีชีวิตของคนภาคเหนือ	42
ประเพณีสำคัญของชาวเหนือ	46
ประเพณีแหกนา หาบข้าวขึ้นหลอง ฮ้องขวัญข้าว	47
จับอกไฟ ประเพณีจุดบั้งไฟถวายพุทธบูชา	52
ประเพณีบูชาเสาอินทขิล	54
ประเพณีปอยเหลินสิบเอ็ด	55
ประเพณีตานก๋วยสลาก	58

ประเพณีแห่ควัทาน	61
ประเพณีพ้อนผีปู่ย่า	64
ประเพณีปอยส่างลอง	67
ประเพณีลอยกระทง	69
ดนตรี บทร้องเล่นและเพลงพื้นบ้านภาคเหนือ	
และบทวิเคราะห์	71
เครื่องดนตรีของพื้นถิ่นล้านนา	72
บทเพลงการละเล่นภาคเหนือ	75
เพลงกล่อมเด็กภาคเหนือ	82
ขอ ศิลปะเพลงพื้นบ้านล้านนา	90
ทำนองของการขับขอ	92
ตัวอย่างการขับขอ	98
ดนตรีและเพลงพื้นบ้านชนเผ่าภาคเหนือ	107
บรรณานุกรม	119

บทร้องเล่นและเพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้าน คือ บทเพลงซึ่งผู้คนแต่ละท้องถิ่นใช้ถ้อยคำ และท่วงทำนองแต่งประสมเข้าร่วมด้วยกัน โดยมีเนื้อหาสะท้อนวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ ทั้งยังมีสำเนียงเสียงขับร้องเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นของเพลงนั้น สืบทอดกันมาปากต่อปาก มีลักษณะเด่นที่ความเรียบง่ายของถ้อยคำ การร้องและท่วงท่าของการแสดงออก

มนตรี ตราโมท ได้ให้ความหมายของเพลงพื้นบ้านหรือพื้นเมืองว่า “เพลงของชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นประดิษฐ์แบบแผนของการร้องเพลงของตนไปตามความนิยมและสำเนียงภาษาพูดที่เปลี่ยนแปลงแตกต่างกันไป เพลงแบบนี้มักจะนิยมร้องกันในเวลาเทศกาลหรืองานที่มีการชุมนุมผู้คนในหมู่บ้านรื่นเริงกันชั่วคราวชั่วครว เช่น สงกรานต์ ขึ้นปีใหม่ ทอดผ้าป่า และในการลงแขกเอาแรงกันในกิจอันเป็นอาชีพ เช่น เกี่ยวข้าว นวดข้าว เป็นต้น”¹

¹มนตรี ตราโมท, 2447, หน้า 50

เอนก นาวิกมูล กล่าวถึงลักษณะที่มาของเพลงพื้นบ้านพอเป็นภาพรวมว่า “ชาวบ้านนิรนามได้แต่งเพลงของเขาขึ้น บทเพลงนี้อาจจะมาจากความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนและความอยู่ไม่สุขของปาก แต่บังเอิญหรือบางทีไม่ใช่บังเอิญ เพลงของเขาไพเราะและกินใจชาวบ้านคนอื่นๆ ด้วย ดังนั้นเพลงดังกล่าวจึงได้แพร่กระจายออกไปเรื่อยๆ และในที่สุดไม่มีใครรู้ว่าใครเป็นคนแต่งเพลงบทนั้นและแต่งเมื่อใด”²

การสืบสานถ่ายทอดบทเพลงจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นต่อไปเรียกตามศัพท์วิชาคติชาวบ้านว่า “มุขปาฐะ” ซึ่งก็คือการสืบทอดจากปากต่อปาก นิยมใช้การถ่ายทอดปากเปล่ามากกว่าการใช้รูปแบบของภาษาเขียน ซึ่งจังหวะของเสียงและคำในการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะมักจะเป็นคำคล้องจองซึ่งถือเป็นงานร้อยกรองขั้นพื้นฐาน

ร้องรำทำเพลง

สุจิตต์ วงษ์เทศ ให้ความหมายของคำว่า “ร้องรำทำเพลง” ว่า “ร้องรำทำเพลง เป็นคำคล้องจองเก่าๆ ที่หมายถึงการละเล่น 3 อย่าง คือ ร้อง อย่างหนึ่ง รำ อย่างหนึ่ง และ ทำเพลง อีกอย่างหนึ่ง ร้อง หมายถึง การขับหรือลำคำโคลงกลอน รำ หมายถึง ฟ้อนหรือระบำและรำเดินเป็นท่าทาง ทำเพลง หมายถึง เครื่องมือดี ดี ดี เป่าที่ใช้ประโคมและบรรเลงเป็นทำนอง ทั้ง 3 อย่างนี้นับเป็นการละเล่นพื้นฐาน ที่มีอยู่ในกลุ่มชนทุกหมู่เหล่าของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ ยุคแรกๆ”³

²เอนก นาวิกมูล, 2527, หน้า 93

³สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2532, หน้า 3

การร้องรำทำเพลงของชาวบ้าน

การละเล่นร้องรำทำเพลงล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น ในสมัยดั้งเดิมนั้นยังไม่นับว่าสิ่งเหล่านี้คือการแสดง หากมีขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายหนึ่งซึ่งผู้เล่นและผู้ร่วมในการละเล่นนั้นๆ มีร่วมกัน เช่น การทำพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตและการทำมาหากิน หรือการทำพิธีกรรมเพื่อติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของผู้คนในชุมชน

การร้องรำทำเพลงที่ถ่ายทอดต่อกันจากรุ่นสู่รุ่นสั่งสมกันมานั้นถือเป็นวัฒนธรรมของสังคม โดยที่ในแต่ละสังคมใหญ่นั้นจะประกอบไปด้วยสังคมเล็กๆ ร่วมกันอยู่ ทั้งในด้านของเผ่าพันธุ์ ความเชื่อ ภูมิศาสตร์ ถิ่นที่อยู่อาศัยทำกิน ภาษา

สังคมไทยนั้นมีลักษณะที่เรียกกันว่า สังคมตามประเพณี (Traditional Society) โดยมีพื้นฐานมาจากสังคมแบบเผ่าพันธุ์ ซึ่งแยกอยู่โดดๆ ด้วยตนเองสู่การเป็นสังคมแบบชาวนา (Peasant Society) ซึ่ง

ในขณะที่ยังคงลักษณะบางอย่างของประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่ แต่ก็ยอมรับปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมจากสังคมแบบเมืองเข้าผสมผสาน ตัดแปลงประเพณีดั้งเดิมจนสังคมแบบชวนากลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ (Part Society) ไปโดยปริยาย

การเล่นรำฟ้อน

เดิมที่ไม่ใช่การแสดงแต่เป็นการร่วมกิจกรรมของคนในชุมชนนั้นๆ

ในสังคมเช่นนี้ลักษณะทางวัฒนธรรมจึงอาจจำแนกได้ 2 ระดับ คือ

1. วัฒนธรรมของคนในระดับชั้นผู้นำหรือชนชั้นสูง เรียกว่า ประเพณีหลวง (Great Tradition)

2. วัฒนธรรมของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน หรือชนชั้นต่ำ ซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น เรียกว่า ประเพณีราษฎร์ (Little Tradition)

ทั้งประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์ล้วนมีความสัมพันธ์กัน โดยการเลียนแบบหยิบบัณฑิตวัฒนธรรมซึ่งกันและกันมาปรับใช้จนมีลักษณะจำเพาะของตน

การละเล่น

เมื่อกล่าวถึงการร้องรำทำเพลงในสมัยดั้งเดิมซึ่งยังมีอาจันับเป็นการแสดงแล้ว เพราะผู้เล่นและผู้ร่วมในพิธีการเล่นล้วนมีจุดประสงค์ในการกระทำเพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จึงเรียกการกระทำนั้นว่าการละเล่น ซึ่งการละเล่นในส่วนที่จำแนกเป็นประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมและการทำมาหากิน เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมซึ่งมีความหมายต่อสังคม

การละเล่นในที่นี้ตามความหมายของ ปราณี วงษ์เทศ หมายถึง “การเล่นดนตรี การเล่นเพลง การเล่นรำ การเล่นที่ต้องร่วมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่เรียกว่า มหรสพหรือศิลปะการแสดง (Performing Art) แต่ไม่รวมการละเล่นของเด็ก” ⁴

ภายหลังการเล่นเพลงพื้นบ้านแปรเปลี่ยนเป็นมหรสพการแสดง

⁴ปราณี วงษ์เทศ, 2528, หน้า 228 ดูเพ็ญศรี ดูกและคณะ